

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

عنوان و نام پدیدآور:
وضعیت ویراست:
مشخصات نشر:
مرجع تولید:
مشخصات ظاهری:
شابک:
یادداشت:
یادداشت:
یادداشت:
موضوع:
موضوع:

تاریخ عصر غیبت / پورسیدآقایی ... [و دیگران]
[ویراست ۹۴]
قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۰۰
پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
ص ۲۶۸
978-600-429-946-6
مسعود پورسیدآقایی، محمدرضا جباری، حسن عاشوری، سیدمنذر حکیم
چاپ سیزدهم ۱۴۰۰
کتاب حاضر در سالهای مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است.
محمدبن حسن ﷺ، امام دوازدهم، ۲۵۵ق. - غیبت / Occultation - Imam XII - Muhammad ibn Hasan
مهدویت - انتظار / *Waiting -- Mahdism
شیعیان - تاریخ / Shiites -- History
عباسیان - تاریخ / Abbasids -- History
نواب اربعه / Navab arba'ah*
پورسید آقایی، سیدمسعود، ۱۳۳۸ / Seyyid MasoudPursid Aghae
جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
Almustafa International Translation and Publication center / Almustafa International University
۴/۲۲۴BP
۴۶۲/۲۹۷
۸۷۴۰۲۴۰
شماره کتابشناسی ملی:
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

BA0015

تاریخ عصر غیبت (ویراست جدید)

مؤلفان: مسعود پورسیدآقایی - محمدرضا جباری - حسن عاشوری - سید منذر حکیم

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ / شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: ۳۷۸۳۶۱۳۴ ۲۵ ۹۸+
تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ ۲۵ ۹۸+
◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ ۲۵ ۹۸+

✉ pub_almustafa 📖 pub-almustafa.ir ✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: سید محمد رضا جعفری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

با توجه به هزینه‌ها و مشکلات عدیده، هر شخص حقیقی یا حقوقی که اقدام به چاپ، بازنویسی، کپی، تکثیر و یا هرگونه برداشت جهت تهیه کتاب و تبدیل آن به جزوه، CD، فایل PDF، اسکن، عکسبرداری و یا انتشار در فضای مجازی نماید، شرعاً مجاز نمی‌باشد و پیگرد قانونی خواهد داشت.

تاریخ عصر غیبت

مسعود پورسعید آقایی - محمد رضا جباری

حسن عاشوری - سید منذر حکیم

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی، درگرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد. «جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم العالمیة» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم

پیش‌گفتار

حوزه‌های علمیه در تلاش خود در طول تاریخ، همواره تعلیم و تربیت را جزو رسالت‌های اصیل خود قرار داده و بدین وسیله، معارف فاخر اسلام و علوم اهل بیت علیهم‌السلام را نسل به نسل تا به امروز رسانیده و در این راستا بیشترین اهتمام را به کتاب‌های آموزشی داشته‌اند.

جامعه المصطفی علیه‌السلام العالمیه نیز یک نهاد حوزوی بین‌المللی است که تعلیم و تربیت فراگیران غیر ایرانی را در حوزه علوم اسلامی و انسانی بر عهده دارد و مشتاقان زیادی از ملیت‌های گوناگون در سطوح مختلف آموزشی و رشته‌های متنوع علوم اسلامی و انسانی در این نهاد تحصیل می‌کنند. دانش و بینش اسلامی طلاب غیر ایرانی - با توجه به تنوع منطقه‌ای و کشوری - تفاوت‌هایی دارد. همین امر ایجاب می‌کند که نهاد مذکور به تدوین متون نوین و متناسب با تنوع ملیتی بپردازد.

این نهاد مبارک، تدوین متون درسی متناسب با نظام آموزشی را از مأموریت‌های ویژه اداره کل تدوین متون درسی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی علیه‌السلام قرار داده، و این اداره با اتکا به تجربه پیشین خود و دستیابی به شکوفایی جدید در تولید علم، امید دارد با عنایات الهی و توجهات حضرت ولی عصر علیه‌السلام از عهده این مأموریت برآمده و در گسترش فرهنگ و معارف اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم سهمی باشد. این اداره با قدردانی از فعالیت‌های گذشتگان، سعی دارد در اجرای مأموریت یادشده با همکاری گروه‌های علمی جامعه المصطفی علیه‌السلام و رعایت معیارهای پیشرفته متون درسی، نیازهای آموزشی این نهاد مبارک را تأمین کند.

فهرست

- فصل اول: معرفی و بررسی منابع تاریخ عصر غیبت _____ ۱۷
- مقدمه _____ ۱۷
- الف) کتاب‌هایی که درباره موضوع غیبت نوشته شده است _____ ۱۸
۱. کتاب‌هایی که در طول زندگی یازده امام علیهم‌السلام و قبل از سال (۲۶۰هـ) نوشته شده است _ ۱۸
- یکم. علی بن مهزیار اهوازی _____ ۱۸
- دوم. حسن بن محبوب _____ ۱۹
- سوم. فضل بن شاذان _____ ۱۹
۲. کتاب‌هایی که در طول غیبت صغری نگارش یافته‌اند _____ ۲۰
- یکم. الغیبة، تألیف ابراهیم بن اسحاق نهاوندی _____ ۲۰
- دوم. الغیبة والحیرة، تألیف عبدالله بن جعفر حمیری _____ ۲۰
- سوم. الامامة والتبصرة من الحیرة _____ ۲۰
- چهارم. الکافی، تألیف ثقة الاسلام کلینی _____ ۲۱
۳. کتاب‌هایی که در موضوع غیبت، بعد از سال (۳۲۹هـ) نوشته شده است _____ ۲۱
- یکم. الغیبة، تألیف نعمانی (متوفای ۳۶۰هـ / ۹۷۰م) _____ ۲۲
- دوم. کمال الدین و تمام النعمة، تألیف شیخ صدوق (متوفای ۳۸۱هـ / ۹۹۱م) _____ ۲۳
- سوم. الفصول العشرة في الغیبة، تألیف شیخ مفید (متوفای ۴۱۳هـ / ۱۰۲۲م) _____ ۲۴
- چهارم. الارشاد، تألیف شیخ مفید _____ ۲۴
- پنجم. الغیبة، تألیف شیخ طوسی (متوفای ۴۶۰هـ / ۱۰۶۷م) _____ ۲۴

- ب) کتاب‌های رجالی _____ ۲۵
- ج) کتاب‌های تاریخی _____ ۲۵
- فصل دوم: نگاهی کوتاه به زندگانی امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف _____ ۳۱
۱. میلاد _____ ۳۱
۲. نام _____ ۳۲
۳. القاب _____ ۳۳
۴. مادر _____ ۳۳
۵. ولادت پنهانی _____ ۳۸
۶. شمایل و خصوصیات _____ ۳۹
۷. دوره‌های زندگی حضرت _____ ۴۱
- الف) دوره اختفا _____ ۴۱
- ب) غیبت کبری _____ ۴۳
- ج) غیبت کبری _____ ۴۴
- فصل سوم: بررسی وضعیت سیاسی، اجتماعی و فکری عصر عباسیان در آستانه غیبت صغری _____ ۵۱
۱. ضرورت بررسی _____ ۵۱
۲. عصر عباسیان _____ ۵۱
۳. وضعیت سیاسی، اجتماعی و فکری این دوره _____ ۵۲
- الف) وضعیت سیاسی _____ ۵۲
۱. انتقال مرکز خلافت از بغداد به سامرا _____ ۵۲
۲. نفوذ و تسلط ترکان _____ ۵۴
- ۳ و ۴. عزل و نصب‌های پی‌درپی و نفوذ زنان _____ ۵۵
۵. ستمگری وزرا و امرا _____ ۵۵
۶. فتنه‌ها و آشوب‌های داخلی _____ ۵۶
- الف) آشوب‌های بغداد _____ ۵۶
- ب) آشوب‌های سامرا _____ ۵۷
- ج) فتنه خوارج _____ ۵۸

۷. شورش صاحب زنج ۵۸
۸. قیام‌های علویان ۶۲
۹. خودمختاری مناطق تحت نفوذ ۷۲
۱۰. تغییر ماهیت و اهداف فتوحات ۷۳
- ب) وضعیت اجتماعی ۷۴
۱. عیاشی ۷۵
۲. قصرها ۷۶
۳. جشن‌ها ۷۶
۴. بزم‌ها ۷۸
۵. بخشش‌ها ۷۸
۶. طعام‌ها ۸۱
- ج) وضعیت فکری ۸۳
- فصل چهارم: وضعیت فکری، سیاسی و اجتماعی شیعه در آستانه عصر غیبت ۹۵
- مدخل ۹۵
- الف) وضعیت فکری ۹۷
- ب) وضعیت سیاسی ۱۰۰
۱. انتقال عسکریین علیهم‌السلام از مدینه به سامرا و کنترل شدید آنان ۱۰۰
۲. شیوه‌های مبارزات سیاسی عسکریین علیهم‌السلام ۱۰۱
- ج) وضعیت اجتماعی ۱۰۵
۱. وضعیت شیعیان ۱۰۵
- یکم. ارتباط حداقل با امام ۱۰۵
- دوم. فشار ۱۰۵
- سوم. اخراج از سمت‌ها ۱۰۶
- چهارم. گرفتن امکانات اقتصادی ۱۰۶
۲. پایگاه اجتماعی و نفوذ رهبری شیعه ۱۰۷
- یکم. نفوذ امام هادی علیه‌السلام ۱۰۷

۱۰۷. ۱. در دربار _____
۱۰۹. ۲. میان بزرگان _____
۱۰۹. ۳. میان علویان و... _____
۱۱۱. ۴. میان مردم مدینه _____
۱۱۱. ۵. میان اهل کتاب _____
۱۱۳. ۶. در نزد شیعیان سامرا _____
۱۱۳. دوم. نفوذ امام عسکری علیه السلام _____
۱۱۳. ۱. در نزد خلفا _____
۱۱۴. ۲. در نزد وزرا _____
۱۱۵. ۳. در نزد اُمرا _____
۱۱۵. ۴. در نزد طبیب متوکل _____
۱۱۵. ۵. در نزد علما _____
۱۱۶. ۶. در نزد اهل کتاب _____
۱۱۶. ۷. در نزد مردم _____
۱۱۷. ۸. در نزد شیعیان _____
۱۲۱. فصل پنجم: زمینه سازی برای ورود شیعه به عصر غیبت _____
۱۲۱. اخبار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام در مورد امام مهدی وعنه السلام و غیبت آن حضرت _____
۱۲۲. ۱. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله _____
۱۲۳. ۲. امام علی علیه السلام _____
۱۲۴. ۳. امام حسن مجتبی علیه السلام _____
۱۲۴. ۴. امام حسین علیه السلام _____
۱۲۵. ۵. امام سجاد علیه السلام _____
۱۲۶. ۶. امام باقر علیه السلام _____
۱۲۷. ۷. امام صادق علیه السلام _____
۱۲۸. ۸. امام کاظم علیه السلام _____
۱۲۹. ۹. امام رضا علیه السلام _____

۱۰. امام جواد علیه السلام ۱۳۰
۱۱. امام هادی و امام عسکری علیهما السلام ۱۳۰
- الف) تبیین مسئله مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و غیبت آن حضرت ۱۳۱
- ب) کاهش ارتباط مستقیم با شیعه ۱۳۳
- ج) تقویت نهاد وکالت ۱۳۴
- یکم. تعریف لغوی و اصطلاحی واژه وکالت و معرفی اجمالی نهاد وکالت ۱۳۴
- دوم. علل تشکیل نهاد وکالت و استمرار فعالیت آن تا انتهای عصر غیبت ۱۳۶
۱. لزوم ارتباط بین رهبری و پیروان ۱۳۶
۲. جو خفقان عباسی و لزوم حفظ شیعیان و مکتب توسط امام علیه السلام ۱۳۷
۳. آماده سازی شیعه برای عصر غیبت ۱۳۷
۴. رفع بلا تکلیفی شیعه در عصر غیبت ۱۳۸
- سوم. محدوده زمانی و مکانی فعالیت نهاد وکالت ۱۳۸
- چهارم. وظایف و شئون نهاد وکالت ۱۴۱
۱. دریافت وجوه شرعی ۱۴۱
۲. رسیدگی به اوقاف ۱۴۳
۳. راهنمایی و ارشاد شیعیان و مناظره با مخالفان ۱۴۴
۴. نقش سیاسی نهاد وکالت ۱۴۶
۵. نقش ارتباطی نهاد وکالت ۱۴۷
۶. کمک به مظلومان و نیازمندان شیعه ۱۴۹
- پنجم. ویژگی های نهاد وکالت ۱۴۹
۱. شرایط اعضای نهاد وکالت ۱۴۹
۲. سایر ویژگی های نهاد وکالت ۱۵۰
- ششم. معرفی چند تن از مهم ترین وکلای ائمه علیهم السلام ۱۵۳
- فصل ششم: تاریخ عصر غیبت صغری (۲۶۰ - ۳۲۹ هـ) ۱۶۱
۱. وضعیت سیاسی، اجتماعی و فکری عصر غیبت صغری ۱۶۱
- الف) وضعیت سیاسی ۱۶۱

۱. انتقال خلافت از سامرا به بغداد ۱۶۲
۲. ظهور قرامطه ۱۶۳
۳. کاهش قیام‌های علویان و پیدایش جو اختناق بیشتر بر شیعه ۱۶۳
۴. ظهور مهدی در شمال آفریقا و تأسیس دولت فاطمی در مصر ۱۶۴
۵. ظهور دولت‌های مستقل و خودمختار ۱۶۵
- ب) وضعیت اجتماعی ۱۶۶
 ۱. اختلافات مذهبی و فرقه‌ای ۱۶۶
 ۲. اختلافات قومی و قبیله‌ای ۱۶۷
 ۳. اختلافات طبقاتی ۱۶۷
 ۴. عیاشی و خوش‌گذرانی ۱۶۸
 ۵. اسراف و تبذیرهای گسترده ۱۶۸
- ج) وضعیت فکری ۱۶۸
 ۱. پیدایش مکتب اشعری ۱۶۸
 ۲. تدوین کتاب‌های روایی ۱۷۰
۲. تاریخ غیبت و کیفیت آغاز آن ۱۷۱
 - الف) آغاز غیبت ۱۷۱
 - ب) شهادت امام حسن عسکری علیه السلام ۱۷۱
 - ج) داستان سرداب ۱۷۳
۳. فلسفه غیبت ۱۷۴
 - الف) سَرّی از اسرار الهی ۱۷۵
 - ب) آزمایش و غربال انسان‌های صالح ۱۷۶
 - ج) ستم پیشه بودن انسان‌ها ۱۷۷
 - د) آزادی از بیعت با طاغوت‌های زمان ۱۷۷
 - ه) حفظ جان امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف ۱۷۸
 - و) آمادگی جهانی ۱۷۹

۴. ویژگی‌های دوره غیبت صغری _____ ۱۷۹
۵. اختلافات فرقه‌ای پس از شهادت امام عسکری علیه السلام و زمینه‌های آن _____ ۱۸۰
۶. نصب نواب اربعه _____ ۱۸۱
- الف) نواب اربعه _____ ۱۸۲
۱. ابو عمرو عثمان بن سعید عمری _____ ۱۸۲
۲. محمد بن عثمان بن سعید عمری _____ ۱۸۴
۳. ابوالقاسم حسین بن روح نوبختی _____ ۱۸۴
۴. ابوالحسن علی بن محمد سمری _____ ۱۸۵
- ب) ملاک در نصب نواب اربعه _____ ۱۸۸
- ج) چگونگی ارتباط نواب اربعه با شیعیان _____ ۱۹۱
۱. ارتباط غیر مستقیم و با واسطه _____ ۱۹۱
۲. ارتباط مستقیم و بی‌واسطه _____ ۱۹۲
- د) وظایف و مسئولیت‌های نواب اربعه _____ ۱۹۳
۷. نصب وکلای برای مناطق شیعه‌نشین در عصر غیبت صغری _____ ۱۹۳
۸. وکلای خائن و مدعیان دروغین وکالت _____ ۱۹۶
- الف) خیانت و فساد در نهاد وکالت _____ ۱۹۷
۱. هشام بن ابراهیم عباسی همدانی _____ ۱۹۸
۲. فارس بن حاتم بن ماهویه قزوینی _____ ۱۹۸
۳. عروة بن یحیی، سوزاندن و دزدی اموال امام عسکری علیه السلام _____ ۱۹۸
۴. ابو جعفر، محمد بن علی الشلمغانی، ابن ابی‌العزاق _____ ۱۹۹
- ب) مدعیان دروغین وکالت و بابت _____ ۲۰۱
۱. ابو عبدالله، احمد بن محمد السیاری _____ ۲۰۲
۲. حسن بن محمد بن بابا القمی _____ ۲۰۲
۳. ابو محمد، الشریعی _____ ۲۰۳
۴. محمد بن نصیر النمیری الفهری _____ ۲۰۳
۵. حسین بن منصور الحلاج _____ ۲۰۴

- ۲۰۵ _____ ۹. وضعیت فکری، سیاسی و اجتماعی شیعه
- ۲۰۵ _____ الف) وضعیت فکری
- ۲۰۷ _____ ب) وضعیت سیاسی
- ۲۰۸ _____ ج) وضعیت اجتماعی
- ۲۱۵ _____ فصل هفتم: مروری بر برخی مسائل عصر غیبت کبری
- ۲۱۵ _____ ۱. تاریخ شیعه، نهضت‌ها و دولت‌های شیعی در غیبت کبری
- ۲۱۵ _____ الف) شیعه در عصر «غیبت کبری»
- ۲۱۷ _____ ب) نهضت‌ها و دولت‌های شیعی در عصر غیبت کبری
- ۲۲۴ _____ ۲. مبارزات فکری و سیاسی علمای شیعه در عصر غیبت کبری
- ۲۲۴ _____ الف) مبارزه فکری علمای شیعه در عصر غیبت
- ۲۲۶ _____ یکم. فقاہت شیعه و مراحل آن
- ۲۲۶ _____ ۱. فقه و فقاہت در دوران حضور ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَام
- ۲۲۸ _____ ۲. فقه و فقاہت شیعه در دوران غیبت صغری
- ۲۲۸ _____ ۳. فقه و فقاہت شیعه در دوران غیبت کبری
- ۲۲۹ _____ دوم. حوزه‌های علمیه و مراکز فقاہت شیعه در دوران غیبت کبری
- ۲۳۲ _____ ب) مبارزات سیاسی علمای شیعه در عصر غیبت کبری
- ۲۳۲ _____ یکم. زمینه‌های فعالیت سیاسی
- ۲۳۳ _____ دوم. مراحل مبارزه و فعالیت‌های سیاسی
- ۲۳۴ _____ ج) مدعیان مهدویت و بابت
- ۲۴۱ _____ فصل هشتم: سیرت و آثار امام مهدی عَجَلُ اللَّهِ تَحَالُفَ وَرَحْمَةُ الشَّرِيفِ
- ۲۴۱ _____ ختامه مسک
- ۲۴۱ _____ ۱. سیرت
- ۲۴۱ _____ الف) عصر غیبت
- ۲۴۲ _____ یکم. آگاهی از وضعیت و احوال شیعیان
- ۲۴۳ _____ دوم. حفظ و نجات شیعیان از گرفتاری‌ها و شر دشمنان

- ۲۴۳ _____ سوم. حضور در میان مردم
- ۲۴۴ _____ چهارم. حضور همیشگی در مراسم حج
- ۲۴۵ _____ ب) دوران ظهور
- ۲۴۵ _____ یکم. سیرت تربیتی و اخلاقی
- ۲۴۵ _____ دوم. سیرت اجتماعی
- ۲۴۶ _____ سوم. سیرت سیاسی
- ۲۴۷ _____ چهارم. سیرت اقتصادی
- ۲۴۷ _____ پنجم. سیرت علمی
- ۲۴۸ _____ ششم. سیرت قضایی
- ۲۴۸ _____ هفتم. سیرت احیاگری
- ۲۴۹ _____ هشتم. سیرت نبوی و علوی
- ۲۴۹ _____ نهم. سیرت فردی
- ۲۵۰ _____ دهم. سیرت مدیریتی
- ۲۵۱ _____ ۲. آثار
- ۲۵۱ _____ الف) روایات واحتجاجها
- ۲۵۱ _____ ب) دعاها و نمازها
- ۲۵۲ _____ ج) زیارت نامهها
- ۲۵۳ _____ د) توقیعات و بیانات
- ۲۶۱ _____ کتابنامه